

dr hab. Teresa Zubrzycka-Maciąg, prof. UMCS
Katedra Teorii Wychowania
Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie

Lublin, dn. 12.03.2021r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Barbary Ewy Kolečkiej pt.: „Recepcja idei odpowiedzialności za zdrowie własne i innych przez kandydatów do zawodu nauczycielskiego”

napisanej pod kierunkiem dra hab. Mirosława Kowalskiego

(promotor pomocniczy: dr Edyta Mianowska)

„Edukacja zdrowotna jest prawem każdego dziecka, tak jak nauka czytania i pisanie. Umożliwia uzyskiwanie kompetencji do ochrony i doskonalenia zdrowia własnego i innych ludzi. Sprzyja pozytywnej adaptacji do zmian rozwojowych i wyzwań codziennego życia oraz budowania zasobów dla zdrowia w dzieciństwie, w młodości i w dalszych latach życia” (B. Woynarowska, za: B. Kolečka str. 29 dysertacji). O tym, jaką wartość ma zdrowie dla człowieka, każdy przekonuje się na „własnej skórze”. Ponadczasowe są słowa fraszki Jana Kochanowskiego „Szlachetne zdrowie, nikt się nie dowie, jako smakujesz, aż się zepsujesz....”. Mimo rozwoju medycyny to nie leczenie chorób a zapobieganie im jest najlepszą receptą na zachowanie zdrowia. Dopóki zdrowie dopisuje troska o jego utrzymanie często wydaje się jednak zbyteczna, a kiedy zdrowia zabraknie na profilaktykę jest za późno.

Warunkiem podejmowania zachowań prozdrowotnych i wyboru zdrowego stylu życia jest posiadanie właściwej wiedzy i umiejętności, a także określonych przekonań i postaw, niezbędnych do podejmowania działań na rzecz zdrowia i jego doskonalenia. Odpowiedzialność za kształtowanie postaw prozdrowotnych dzieci ponoszą nie tylko ich rodzice, ale także szkoła, o czym z powodzeniem przekonuje Doktorantka w treści swojej dysertacji. Realizatorem zadań szkoły jest nauczyciel, który winien być nie tylko edukatorem w zakresie zdrowia, ale też wzorem do naśladowania. Czy zatem nauczyciele są gotowi podjąć się tego zadania i są właściwie do niego przygotowani? Czy posiadają odpowiednią wiedzę i umiejętności, by móc podjąć trud kształtowania zachowań prozdrowotnych u powierzonych im uczniów? Czy wreszcie posiadają wolę i motywację do wzięcia odpowiedzialności za to zadanie?

Odpowiedzi na te i inne pytania poszukiwała w swoich badaniach pani mgr Barbara Ewa Kolečka. Tematem swojej rozprawy doktorskiej Doktorantka uczyniła „Recepcję idei

odpowiedzialności za zdrowie własne i innych przez przyszłych nauczycieli”, przyjmując, iż to właśnie ona „...może być miernikiem i podstawą skuteczności ich przyszłej pracy (str. 81). W szczególności – jak wyjaśnia Doktorantka (str. 8) – chodziło jej o poznanie związków pomiędzy kształtowaniem się poglądów dotyczących idei odpowiedzialności za zdrowie a stopniem rozumowania moralnego badanych, a także poznanie źródeł opiniotwórczych i warunkujących wiedzę o przedmiocie badań.

Przedłożona do recenzji rozprawa obejmuje 226 stron. Składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, dyskusji, podsumowania i wniosków, bibliografii liczącej łącznie 18 stron maszynopisu (z czego 8 stron zajmuje netografia), wykazu aktów prawnych i spisu orzeczeń sądowych, spisu tabel, wykresów i schematów oraz Kwestionariusza ankiety, obejmującego wykorzystane w badaniach narzędzia. Pierwszy rozdział ma charakter teoretyczny, rozdział drugi poświęcony został metodologii badań własnych zaś w rozdziale trzecim przedstawione zostały wyniki przeprowadzonych przez Doktorantkę badań.

Struktura pracy jest właściwa. Część teoretyczna jest równoważna ilościowo z częścią empiryczną, mimo, iż wydaje się inaczej sądząc po strukturze spisu treści, który jest dość skąpy dla części teoretycznej i bardzo rozbudowany dla części empirycznej. Myślę, że można byłoby zastanowić się nad wyodrębnieniem podpunktów w niektórych podrozdziałach rozdziału teoretycznego, by podzielić obszerne części pracy na mniejsze, tym bardziej, że obejmują one różne zagadnienia, wyróżnione w treści pogrubioną czcionką. Ta sugestia nie ma jednak charakteru zarzutu co do struktury pracy. Obie części (teoretyczna i empiryczna) są merytorycznie spójne i w całości rozprawa zawiera zbiór rzetelnych i wartościowych informacji na temat zagadnień związanych z istotą podjęcia odpowiedzialności za zdrowie i jej recepcją przez przyszłych nauczycieli. Tym samym stwierdzić należy, że treść dysertacji w pełni odpowiada tematowi określonemu w jej tytule.

We Wstępie Doktorantka syntetycznie wprowadza czytelnika w problematykę podjętą w rozprawie omawiając zawartość poszczególnych jej części.

Pierwszy rozdział pracy poświęcony został wyjaśnieniu kluczowych dla tematu terminów i zagadnień. Doktorantka wychodząc od przedstawiania różnych ujęć zdrowia ukazuje jego wymiary zgodnie z koncepcją holistyczną, by następnie przejść do czynników zagrażających zdrowiu i tym samym wskazać na znaczenie edukacji zdrowotnej dla dbałości o zdrowie i rolę nauczyciela jako osoby znaczącej dla uczniów w tym zakresie. Nieco więcej miejsca Autorka poświęciła pojęciu odpowiedzialności, która to odpowiedzialność jest podstawą świadomej realizacji zadań z zakresu edukacji zdrowotnej. Ten pierwszy podrozdział teoretycznej części pracy jest jedynie wprowadzeniem do głębszej analizy

podejmowanych zagadnień, ponieważ w dalszej części pracy Autorka powraca do nich w szerszym zakresie. Zastanawiam się, czy nie korzystniejsze dla uporządkowania treści byłoby zrezygnowanie z tego podrozdziału na rzecz podrozdziału dotyczącego wyłącznie wprowadzeniu w problematykę zdrowia i przeniesienie treści dotyczących nauczyciela i jego odpowiedzialności za zdrowie odpowiednio do podrozdziałów 1.2. i 1.3.

Podrozdział 1.2. zatytułowany „Edukacja, wychowania zdrowotne – cele i zadania” zawiera rzetelną wiedzę na temat założeń i celów edukacji zdrowotnej w szkole, jej historii, zakresu i miejsca w programach edukacyjnych. Ten podrozdział uważam za szczególnie cenny dla praktyki wychowania zdrowotnego. Doktorantka w sposób bardzo klarowny ukazuje tu bowiem rolę szkoły i nauczyciela w wychowaniu zdrowotnym. To bardzo ważne treści dla wszystkich nauczycieli, bowiem to od charakteru przyjętej przez nich postawy wobec roli zawodowej i odpowiedzialności za jej wypełnianie zależy kierunek rozwoju uczniów, który może być sprzyjający bądź zagrażający ich zdrowiu. Wśród uwarunkowań efektywności oddziaływań wychowawczych w zakresie kształtowania zachowań prozdrowotnych Autorka kluczowe miejsce przypisuje poczuciu własnej skuteczności, odpowiedzialnemu za angażowanie się w podejmowane zadania oraz radzenie sobie z trudnościami podczas ich realizacji. Poczucie własnej skuteczności Doktoranta uczyniła zmienną pośredniczącą w swoich badaniach toteż dobrze się stało, że zostało ono wyjaśnione i opisane w części teoretycznej. Nawiązując do wcześniejszej sugestii o wyróżnieniu podpunktów jeden z nich mógłby dotyczyć: Roli nauczyciela w edukacji zdrowotnej, a drugi: Znaczenia poczucia skuteczności dla podejmowania zachowań prozdrowotnych.

Z dużym zainteresowaniem przeczytałam treści zamieszczone w podrozdziale trzecim i czwartym, dotyczące kluczowego dla tematu pojęcia, a mianowicie : odpowiedzialności za zdrowie w różnych ujęciach. Przytoczone poglądy pedagogów, filozofów i socjologów na temat odpowiedzialności oraz odniesienie do nich odpowiedzialności nauczyciela wynikającej z realizacji roli zawodowej pozwalają postrzegać ten zawód, jako swoistą misję, którą realizować mogą jedynie osoby gotowe podejmować dobrowolne, świadome i dojrzałe decyzje, wśród których naczelnym miejscem powinno zajmować wzięcie odpowiedzialności za zdrowie własne i uczniów. Dopełnieniem treści z zakresu odpowiedzialności nauczyciela są przedstawione w rozprawie prawne zobowiązania nauczycieli do ponoszenia odpowiedzialności za określone działania oraz skutki prawne w przypadku ich zaniedbywania.

W podrozdziale „Uwarunkowania zachowań zdrowotnych” Doktorantka przedstawiła środowiskowe i indywidualne czynniki warunkujące zdrowie jednostek i społeczeństwa

w świetle poglądów pedagogów i psychologów oraz różnych koncepcji m.in.: koncepcji zdrowia publicznego M. Lalonde'a; ekologicznego modelu zdrowia „Mandali zdrowia”, społecznego modelu czynników warunkujących zdrowie „Tęczy polityki”.

Ostatni podrozdział „Aktualność problematyki na tle literatury” może być swego rodzaju pomostem między częścią teoretyczną i empiryczną pracy, gdyż zawiera wyniki badań prowadzonych wśród studentów na temat odpowiedzialności za zdrowie

Reasumując, sposób przygotowania rozdziału teoretycznego przekonuje o posiadaniu przez Doktorantkę rozległej wiedzy na temat istoty edukacji zdrowotnej, w tym roli odpowiedzialności za zdrowie, z zakresu różnych dyscyplin naukowych. Opracowanie podjętego problemu wymagało bowiem wykazania się znajomością literatury przedmiotu z zakresu filozofii, socjologii, pedagogiki, medycyny i prawa oświatowego przez co praca zyskała charakter interdyscyplinarny. Kompetentne i przejrzyste przedstawienie treści w teoretycznej części pracy stanowi dobrą podstawę do dalszych analiz w zakresie omawianych zagadnień.

W świetle teoretycznych rozważań zaprezentowane w rozdziale trzecim założenia badawcze wydają się bardzo spójne i przemyślane.

Przedmiotem podjętych badań Doktorantka uczyniła: recepcję idei odpowiedzialności oraz jej uwarunkowania, mające swe źródła w doświadczeniach edukacyjnych, postawach i wiedzy dotyczących zdrowia kandydatów do zawodu nauczyciela. Autorka wskazuje, że celem praktycznym badań było poznanie czynników warunkujących proces kształtowania się odpowiedzialności za zdrowie własne i innych. Nie kwestionując znaczenia wiedzy o uwarunkowaniach odpowiedzialności za zdrowie przyszłych nauczycieli dla praktyki pedagogicznej, która to wiedza może stać się podstawą – co podkreśla doktorantka (str. 83) do podjęcia decyzji o aktywnościach sprzyjających zdrowiu to jednak warto zaznaczyć, że wiedza ta może przyczynić się również do budowania modeli kształtowania się zachowań prozdrowotnych i w tym kontekście może służyć budowaniu teorii, wykraczając poza praktykę edukacyjną. Ma to znaczenie, skoro jak sama Autorka wyjaśnia (str. 86) podjęte przez nią badania „mają charakter teoretyczno-praktyczny i służą rozpoznaniu zjawiska, by w następstwie budować teorie wyjaśniające zachowanie człowieka w kontekście omawianych problemów badawczych”. Warto byłoby zatem przed sformulowaniem pytań badawczych jednoznacznie wskazać ogólny cel badań lub główny problem badawczy.

Mgr B. KołECKA stawia trzy główne pytania badawcze oraz szereg związanych z nimi, precyzyjnie sformułowanych pytań szczegółowych.

Doktoranta poszukuje zatem odpowiedzi na pytania:

1. Jakimi cechami charakteryzują się kandydaci do zawodu nauczyciela w obszarze aktywności zdrowotno-prawnej? (w tym: Jakie są doświadczenia udziału badanych w edukacji zdrowotnej? Jakie są ich decyzje w zakresie odpowiedzialności za zdrowie własne i innych? W jakim stopniu akceptują normy zdrowotne i prawne? Jaki jest ich poziom rozwoju moralnego oraz poziom poczucia własnej skuteczności?)
2. Jaka jest recepcja idei odpowiedzialności za zdrowie własne i innych mierzona stopniem posiadanej wiedzy i opinii na ten temat?
3. Które z wybranych czynników, do których zaliczono: udział w edukacji zdrowotnej, znajomość przepisów prawa oświatowego, poziom akceptacji norm zdrowotnych i prawnych, poziom rozwoju rozumowania moralnego) różnicują recepcję idei odpowiedzialności za zdrowie własne i innych przyszłych nauczycieli?

Dodatkowo Autorka przyjęła założenie, że związki między zmiennymi mogą być moderowane przez poczucie własnej skuteczności przyszłych nauczycieli oraz kierunek studiów, który w przypadku nauczycieli wychowania fizycznego wydaje się predysponować kandydatów do zawodu nauczyciela w kierunku większej świadomości znaczenia zdrowia. Model badań, zamieszczony na str. 86 pracy, ukazujący zmienną zależną, zmienne niezależne i moderujące jest bardzo klarowny i nie pozostawia wątpliwości co do procedury postępowania badawczego.

Doktorantka właściwie dobrała i starannie opisała wykorzystaną metodę badań oraz szczegółowo scharakteryzowała zastosowane narzędzia badawcze.

Należy w tym miejscu podkreślić, że spośród pięciu narzędzi badawczych na potrzeby prowadzonych badań Doktorantka skonstruowała trzy. Są to kwestionariusze ankiet dotyczące: wiedzy oraz opinii na temat odpowiedzialności za zdrowie własne i innych wraz z ich źródłami, a także ankiety dotyczące akceptacji norm zdrowotnych i prawnych oraz znajomości prawa oświatowego. Odwołując się do wybranych teorii, koncepcji i teoretycznych ustaleń Doktorantka ukazała teoretyczne podstawy i przyjęty tok postępowania podczas konstruowania pytań w autorskich narzędziach badawczych. Co ciekawe podstawą konstruowania pytań do kwestionariusza mierzącego znajomość prawa oświatowego przez badanych były występujące w orzeczeniach sądowych niedociągnięcia nauczycieli, świadczące o łamaniu przez nich prawa oświatowego (str. 93). Kluczowe dla podjętych badań zmienne, składające się na recepcję odpowiedzialności za zdrowie własne i innych to wiedza i opinie. Za wskaźnik znajomości wiedzy dotyczącej odpowiedzialności

za zdrowie własne i innych przyjęto częstość akceptacji 12 stwierdzeń co do których badani mieli się ustosunkować w kategoriach: prawdziwe lub fałszywe. I chociaż - jak wyjaśnia Autorka - stwierdzenia sformułowano w oparciu o przepisy prawa oświatowego w zakresie bezpieczeństwa i zdrowia uczniów, treści z podstawy programowej edukacji zdrowotnej oraz treści ujętych w Karcie Nauczyciela to jednak zdarzyło się w jednostkowych przypadkach, że miały ona niejednoznaczną wymowę np. jedno z pytań, dotyczące wiedzy na temat odpowiedzialności nauczycielskiej w zakresie promowania zdrowia brzmi: W Polsce nauczyciel nie musi pytać rodziców/opiekunów prawnych ucznia o zgodę na zastosowanie kary za antyzdrowotne zachowania ucznia. Kłopot z odpowiedzią na to pytanie może wynikać z kilku powodów: 1) pytanie zakłada, że nauczyciel wymierza karę za zachowania antyzdrowotne; 2) nie wiadomo o jakiego rodzaju zachowaniach antyzdrowotnych jest mowa: czy spożywanie dużej ilości słodyczy w szkole uznajemy za takie zachowania? 3) jaką karę mamy na myśli? W bardzo skomplikowany sposób sformułowano jest pytanie dotyczące decyzji o podjęciu decyzji o odpowiedzialności nauczyciela za zdrowie własne i innych (część I kwestionariusza , pytanie 4). Wskazane wątpliwości jasno pokazują, jak złożone i trudne do zweryfikowania zagadnienia, Autorka uczyniła przedmiotem swoich badań. Trzeba jednak podkreślić, że tego typu trudności pojawiły się incydentalnie, toteż przygotowane narzędzia można uznać za dobrze opracowane i adekwatne do badanych problemów.

Poza narzędziami autorskimi w badaniach wykorzystano dwa kwestionariusze tj. Test Wyboru jako zobiektywizowane narzędzie pomiaru rozwoju sądów moralnych w opracowaniu Romana Lepperta. Albina Splitta i Janusza.Trempały oraz Skalę Uogólnionej Własnej Skuteczności w adaptacji Z.Juczyńskiego.

Opis przebiegu badań jest konkretny i bardzo klarowny. Informacje o zastosowanych procedurach badawczych zapowiadają wykorzystanie w obliczeniach statystycznych interesujących i zaawansowanych analiz.

Sposób opracowania całego rozdziału metodologicznego wskazuje z jednej strony na bardzo dobre i wnikliwe rozumienie przez Autorkę podjętych zagadnień, z drugiej zaś, co bardzo cenne, może być wyrazem jej troski o bycie zrozumianą w kwestii powziętych założeń metodologicznych.

Badaniami objęto 211 kandydatów do zawodu nauczyciela, z czego przeważającą większość stanowili studenci Uniwersytetu Zielonogórskiego. Z opisu osób badanych wynika, że grupę badanych stanowili studenci pedagogiki i wychowania fizycznego. Ciekawi mnie, czy Doktorantka wybrała do badań tych kandydatów do zawodu nauczyciela ze względu na

ich „szczególną” odpowiedzialność za zdrowie uczniów, czy też z innego powodu zrezygnowała z badań przyszłych nauczycieli tzw. przedmiotowych.

Rozdział trzeci zawiera wyniki przeprowadzonych przez Autorkę badań, które zostały zamieszczone na 90 stronach dysertacji.

Sposób przedstawienia wyników badań, ich wnikliwa analiza i prawidłowa, bardzo rzetelna interpretacja wskazują, że Doktorantka posiada wysokie kompetencje badawcze. Wykorzystane zaawansowane testy statystyczne, ich dobór i odpowiednie zastosowanie wskazują, na bardzo dobre przygotowania doktorantki do prowadzenia projektów badawczych z wykorzystaniem metod ilościowych. Doktorantka posługuje się bardzo precyzyjną, właściwą terminologią metodologiczną i nie ulega pokusom nadinterpretacji wyników, co bardzo często zdarza się początkującym badaczom. Dodatkowym atutem wskazującym na rzetelność i staranność prowadzonych badań są zamieszczone w pracy przejrzyste wykresy, tabele i schematy obrazujące otrzymane wyniki.

W efekcie przeprowadzonych badań mgr B. Kołecka uzyskała obszerny i szczegółowy materiał badawczy. Na jego podstawie, w końcowej części pracy, podjęła udaną próbę udzielenia odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Rozdział poświęcony dyskusji nad otrzymanymi wynikami badań jest bardzo interesujący. Autorka prowadzi tu rzeczywistą dyskusję, w której dokonuje syntezy otrzymanych wyników badań, wyjaśnia je i odnosi do ustaleń teoretycznych lub wyników badań innych autorów. Formułując własne komentarze zwraca uwagę na kwestie szczególnie interesujące, niepokojące bądź kontrowersyjne. Jest przy tym ostrożna w budowaniu sądów i rozstrzygnięć, co wskazuje na refleksyjność i pokorę Doktorantki, będące niewątpliwymi zaletami u badaczy zjawisk społecznych. Lektura tego rozdziału potwierdza kompetencje badawcze Autorki. W zakończeniu pracy w sposób bardzo syntetyczny sformułowane zostały wnioski końcowe z badań. Jakkolwiek uznać należy, że cel badań został zrealizowany to jednak ten ostatni podrozdział pracy budzi we mnie pewien niedosyt. Otóż zabrakło mi tu odniesienia do głównego celu badań, w tym celu praktycznego tj. określenia czynników warunkujących proces kształtowania się odpowiedzialności za zdrowie własne i innych oraz wskazania czy i w jaki sposób mogą one być rozwijane w toku kształcenia nauczycieli. O to chciałabym dopytać Doktorantkę?

Formalna strona dysertacji nie budzi zastrzeżeń. Sposób sporządzania przypisów i odsyłaczy jest prawidłowy. Cała praca napisana jest komunikatywnym i jednocześnie naukowym językiem, co dodatkowo świadczy o wysokich kompetencjach Autorki w zakresie pisarstwa naukowego. Praca została również starannie przygotowana pod względem edytorskim.

*

Reasumując chcę podkreślić, że Autorka podjęła bardzo trudne badania. Już bowiem sama edukacja zdrowotna i zagadnienia kształtowania zachowań zdrowotnych obejmują różne obszary wiedzy związane ze zdrowiem i holistycznym spojrzeniem na człowieka. Badanie odpowiedzialności za zdrowie dodatkowo skomplikowały projekt badawczy. Badania poruszają bowiem zagadnienia z zakresu pedagogiki, socjologii, medycyny, prawa, i etyki. W rezultacie Autorka przeprowadziła skomplikowane badania uwzględniające wiele różnych zmiennych. Podczas realizacji projektu badawczego wykazała się dużymi kompetencjami zarówno na poziomie jego konceptualizacji jak i wykonania.

Podjęcie wysiłków badawczych w celu poszukiwania uwarunkowań odpowiedzialności za zdrowie własne i innych kandydatów do zawodu nauczyciela uważam za przedsięwzięcie oryginalne i ważne zarówno dla teorii, jak i praktyki pedagogicznej.

Wnioski z badań mogą stanowić podstawę projektowania działań edukacyjnych na poziomie kształcenia nauczycieli w celu zwiększania ich gotowości do podjęcia odpowiedzialności za zdrowie własne i innych, jak też być inspiracją do poszukiwania kolejnych uwarunkowań zachowań prozdrowotnych przyszłych nauczycieli w kontekście ich roli zawodowej. Interesujące wydaje się m.in. ustalenie związków między odpowiedzialnością za zdrowie a wiekiem i płcią, bowiem badania prowadzone wśród młodzieży wskazują (A. Bochniarz, *Poczucie jakości życia młodzieży z problemami zdrowotnymi*, Lublin 2016), że płeć ma istotne znaczenie w kształtowaniu prozdrowotnego stylu życia.

Doceniając wartość poznawczą i aplikacyjną przedłożonej do recenzji dysertacji mgr Barbary E. Kołeckiej stwierdzam, że spełnia ona wymagania stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do publicznej dyskusji nad rozprawą.

